

Családi örökség

Az elkövetkező esszében a családi örökség mint a generációk között átörökíthető non-financiális érték vizsgálatára teszek kísérletet. A fogalmi kitérő után arra próbálok választ adni, miért élnek reneszánszukat a családtörténeti kutatások? Kitérek arra, hogy egy ilyen kutatás milyen problémákba ütközhet, s egyáltalán milyen módszerekkel és eszközökkel valósítható meg. Összegzés gyanánt pedig azt emelem ki, hogy mit is érhetünk el általa.

Elsőként azonban a családi örökség fogalmát érdemes körüljárni, mivel ez alatt több dolog is érthető: a szó hallatán az emberek többsége egy bizonyos összegre vagy pénzben kifejezhető értékkel bíró vagyontárgyak összességére asszociál. Ezenkívül azonban egy komplikált szellemi, kulturális, mentalitásbeli letétemény is, amely gyakran bővelkedik ellentmondásokban.

A hereditás kérdéskörének boncolgatása előtt azonban érdemes egy rövid kitekintést tenni, hogy mit is jelent a család mint eszme. Szociológiai értelemben a család a legkisebb társas egység, a néprajz meghatározása szerint pedig egy olyan munkaközösség, amely nem szorítkozik vérségi alapokra. Jogtörténeti szempontokat szem előtt tartva jellemzően a törvényességi perspektíva az érvényesítendő. A genealógia látócsövén át tekintve pedig a leszármazás felderítése a cél.¹

Úgy gondolom azonban, hogy a család fogalmának meghatározására nem elegendőek a fenti szempontok, mivel azok a családot mint emberi jelenséget nem teljesen írják körül, hiszen a család azokon túl is jelent valamit. Felfogásom szerint a család nemcsak a közvetlen, szűk család tagjait (szülők és testvérek) és még csak nem is a kiterjedt rokonságot jelenti. Vérségi vagy igazolható jogi kapcsolatú emberek alkotta közösségi csoporton belül is előfordulhat, hogy tagjai között nincs érdemi, napi szintű kapcsolat, míg a távolabbi családtagokkal csak az ünnepnapokon (vagy még ekkor sem) érintkeznek. Financiális vagy bármely más egyéb segítségnyújtás, mely régen egyfajta szociális hálóként működött az „atyafiak” között,² ma már felbomlásának előrehaladott állapotában van. Ezzel szemben más kapcsolatok, amelyek nem leszármazási vagy vérségi, de még jogi alapokon sem nyugszanak, tölthetik ki ezt a rést, jó barátok vagy az igaz kollégák által.

Korábban a várható élettartam rövidegével, manapság a válások magas számával magyarázható a családok gyors, idő előtti szétesése. Míg a rokoni-kapcsolati háló széthullása a globalizálódó és felgyorsult világ egyik általános kísérőjelensége. Egyes családtagok külföldre költöznek, akikkel a kommunikációt nemcsak a távolság, hanem az eltérő időzónák is megnehezíthetik. Persze régebben is voltak hasonló problémák a külföldre szakadt hazánkiai és hozzátartozóik között, de akkor még az információcsere más csatornákon keresztül zajlott. Manapság egy egyszerű videós beszélgetés leszervezése is körülményesnek tűnik, sőt, néha (a szoros napi programterveink miatt) még egy egyszerű telefonbeszélgetés is komoly teherterhelés; ezek tömegessé és megfizethetővé válása előtt azonban csak a levélváltás és a költséges távirat létezett. Ugyan a hagyományos formájú levél elkészítése és eljuttatása időigényes és pénzügyi vonzattal jár, de az így elkészült produktumot jóleső érzéssel vesszük a kezünkbe. Ezzel szemben a drótpostát preferáljuk, mivel az ingyenes és szinte azonnal célba ér.

Az ember, társas lényként, igényli a szociális kötődést, így ha „elveszít”³ egy közelebbi családtagot, akkor ez a megváltozott állapot további változásra sarkallhatja. Folyamatosan, minden helyzetben szükségünk van példaképekre és erős személyiségekre, akikből erőt meríthetünk. Ezen úr betöltésére, valamint a szétzilált

családi kapcsolatok felmelegítésére, (ahol a közös leszármazás adja a kapcsolódási pontot) lehet orvosság a családfakutatás.

Jelenlegi életvitelünkből fakadóan⁴ a generációk is „távolabb” kerültek egymástól, így ma már nem jellemző az sem, hogy a dédszüelőkig visszamenően ismerjük felmenőink születési adatait, régvolt családi történeteket stb.

Manapság reneszánszát éli a családfakészítés. De miért van ez így? Egyrészt a fentebb említett szociális, másrészt egyéb történelmi okokra vezethető vissza. Ugyanis a pártállami időszakban a nagyközönség számára a genealógia a történelmi segédtudományok egyik negligált tudományága volt.⁵ Azon általános elterjedt (vagy elterjesztett) vélekedés okán, hogy ez nem is igazi diszciplína az auxilium historiae-nek, hanem „nemesi vagy úri hobbi”, amit az osztályellenségek űztek, s aki ilyennel foglalkozik, az a régi rendszerrel szimpatizál. Sőt, sokáig az állambiztonsági szervek vizsgálódásai a felmenők és családtagok felderítésével, illetve a vizsgált személy önéletrajzáinak megíratásával kezdődtek, ezért a családi múlttal szemben egyfajta félszegség alakult ki, ugyanis sosem lehetett tudni, hogy mi kerül felszínre családjunk múltjából.⁶ Ez a helyzet változott meg 1989 után, amikor a levéltárak állampolgári jogon minden felnőtt állampolgár számára biztosították a kutatás lehetőségét.

A családfakutatás töretlen populizmusát ezen „tiltott gyümölcs utáni vágyakozásra”, továbbá a megváltozott életkörülményekre és életmódra lehet visszavezetni. A rendszerváltozást követően, de különösen rohanó modern világunkban elvesztek vagy meginogtak a biztosnak hitt pontok, mint a megélhetés, a munka- és lakóhely, a személyes kapcsolatok, sőt még az általános identifikáció is. Ezzel pedig felerősödött a készletelés, hogy az elveszett, állandónak vélt pontokat valamivel helyettesítsék.

Meglátásom szerint erre kínál megoldást a leszármazás kutatása. Ha azonban elhatározzuk, hogy családfakutatásba vágunk, már az elején érdemes tisztáznunk, hogy milyen eredményt szeretnénk elérni: kiterjedt családfát vagy leszármazási táblát (ősjegyzéket)? Mennyi időt és/vagy pénzt vagyunk hajlandóak áldozni célunk elérésére? Aki úgy dönt, hogy maga járna utána gyökereinek,⁷ annak először érdemes csak a közvetlen felmenőit felderítenie, s ha ezzel végzett, és továbbra is rendelkezik kellő akaratereővel, akkor kutassa csak ki famíliájának mellékágait, mert ez a főkutatással párhuzamosan könnyen felőrölheti energiáit.

Miként is lehet elkezdni egy családkutatást? A választ magunkban, pontosabban magunknál kell kezdenünk: pár generáció (szüelők, nagyszüelők) személyes adataival általában tisztában vagyunk, ebből kell kiindulnia vizsgálódásunknak, s ha módunkban áll, akkor kötelezően ki is kell kérdeznünk őket családjunk származásáról. Ezt követően érdemes átböngészni a családi levelesládát, fotógyűjteményeket és régi bibliákat további információk után. Ha pedig ezzel megvagyunk, akkor érdemes újból elbeszélgetnünk felmenőinkkel az újonnan feltárt információkról. Sokszor ugyanis az újabb impulzusok hatására addig elfelejtett emlékek bukkanhatnak fel.

A kapott eredményeket javasolt papíron és/vagy erre a célra létrehozott programban tárolni. Ez utóbbira példa a myheritage,⁸ amelynek ingyenes alapsomagjától egy szép, letisztult, kezelhető felületet kapunk. Minden egyes személyrekordhoz metaadatokat és képeket adhatunk hozzá, ami a formálódó családfát még életszerűbbé teheti. Ha papíron is vezetjük, akkor a genealógia szabályai szerint érdemes az egy személyhez tartozó 32 felmenőt egy A3-mas papíron feltüntetni, majd az oldal tetején lévő 32 elődöt új lapokra felvéve, új lapot kezdenünk.⁹

Fotók esetén azok hátoldalára egy puha grafitceruzával írjuk rá az összes szereplő (hölgyek esetén a leánykori) nevét, a felvétel készítésének idejét és a helyszínt. Az idő múlásával azonban nemcsak a fotók fakulnak ki (digitalizálásuk elengedhetetlen), hanem

a rajtuk szereplő személyek is a feledés homályába merülhetnek. Feltétlenül rögzítsük a birtokunkban lévő információkat, amihez nyugodtan kérjük rokonaink segítségét.

Ha végeztünk az otthon feltárható forrásokkal, ekkor érdemes felkeresnünk a levéltárakat. A 2010-ben megalkotott, de csak 2014-ben életbe lépő új anyakönyvi törvény¹⁰ következményeként Budapest Főváros Levéltára és a Magyar Nemzeti Levéltár módosította a megismerhetőség korlátait: a születési anyakönyvek a 130., a házasságiak a 86., míg a halálozásiak, a korábbiaknak megfelelően, az eseményt követő 30. évtől válnak kutathatóvá.¹¹

A megismerhetőségi korlátok miatt megoldást jelenthet az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában leadott betekintési kérelem, hiszen az információ-kárpótlás jogán erre lehetőségünk van.¹² Ezzel kapcsolatban csupán annyi a teendőnk, hogy igazoljuk a leszármazást, illetőleg a maximális eredményt szem előtt tartva minden érdemi információt érdemes megadnunk egykori ősünkről: iskoláit, lakó- és munkahelyeit, továbbá kifejtjük azt, miért gondoljuk, hogy feljegyzések készülhettek róla a pártállami időszakban. A kérelem beadását követően általában fél éven belül kaphatjuk kézhez a kívánt személyhez köthető iratanyagok anonimizált változatát. Ebben rengeteg lényegi információ és adalék lehet, amelyek új lendületet adhatnak családfánk kutatásához. Amennyiben úgy gondoljuk, hogy az így szert tett információk nem elégségesek, vagy a tágabb kontextusra is kíváncsiak vagyunk, még mindig beadhatunk egy kutatási kérelmet is.¹³

Mivel egyre inkább kitolódik a gyerekvállalás ideje, folyamatosan nő a korkülönbség a generációk között, ami megnehezíti az unoka-nagyszülő viszonyt, egyre nehezebbé téve a jelen és a közelmúlt kapcsolódási lehetőségeit. Ahogyan Pierre Nora az emlékezet helyeinek kapcsán kifejtette, azokat azért kreálták, mert „*megszűnt a múltat és a jelent egységbe fogó történeti tudat*”,¹⁴ másként fogalmazva: azért létesültek, hogy a kollektív emlékezetet megőrizték a nagyközönség számára. A gondolati ívén továbbhaladva, a családfakutatás és a családregegy írása is az emlékhely-állítás „kicsinyített formája”, ahol egykor élt ősünknek állítunk emléket, nehogy tetteik a feledés homályába vesszenek.

E sorok szerzője is elsőéves egyetemistaként járt először levéltárban, egyfelől származásának felderítése, másrészt a levéltári kutatásban való jártasság megszerzése céljából. Ez olyannyira jól sikerült, hogy ennek révén találtam rá első saját kutatási témámra, Szonda József budapesti katonai és elitzabóságára,¹⁵ amely családi vonatkozással is rendelkezett, mivel szép- és üknagyapám is ennél a cégnél helyezkedett el, miután Budapestre kerültek.

De miért is jó, ha tudjuk, hogy felmenőink mikor éltek és mivel foglalkoztak? Ezen információk birtokában ugyanis teljesen más színezetet kaphatnak a történelmi folyamatok, a történelem nagy eseményei. Őseink életpályájának ismeretében a múlt eseményei megszűnnek száraz tények és semmitmondó évszámok lenni, azokat magunkhoz közelebbinek, életszerűbbnek érezzük majd.

A családfakészítés folyamata által megeshet, hogy famíliánk idősebb és távolabbi tagjaival is szorosabb kapcsolat alakul ki, akik segítségével többet tudhatunk meg közös felmenőinkről, s akikkel ezután közösen ápolhatjuk emléküket. Életútjaik ismerete útmutatóul szolgálhat, bizonyítva, hogy régen sem voltak könnyebbek a mindennapok (kivéve a válságos időszakokat), de valahogy mégis boldogultak. Persze minden családban van egy-két kevésbé sikeres életút, de ez is tanulságul szolgálhat: hogyan cselekedjünk másként. Ami azonban még inkább fontosabb, hogy e kollektív ismeretek birtokában a könnyebben találhatjuk meg önmagunkat és teremthetünk kapcsolatot rokonainkkal.

¹ Kállay, 1986: 104, 107.

² Levi, 2001: 108–143.

³ Ez esetben nem számít, hogy válás, haláleset vagy a távolság miatt nem tudunk adott szeretetünkkel úgy kommunikálni, mint ahogyan azt régen tettük.

⁴ Hajdanán több generáció élt egy fedél alatt, másrészt többet kommunikáltak családtagjaikkal, mint ma tesszük.

⁵ Azonban ez nem azt jelenti, hogy a genealógiát egyáltalán ne művelték volna, hanem azt, hogy a segédtudomány ezen ágát csupán a „levéltárakban művelték, ahol a családi levéltárak rendezése e nélkül” el sem volt elképzelhető, és ma sem képzelhető el. Kállay, 1986: 102, 109.

⁶ Kállay, 1986: 102.

⁷ Az ősök keresésének népszerűségét jelzi az is, hogy egyre több cég, egyre nagyobb összegeket rááldozva hirdeti ilyen jellegű szolgáltatásait.

⁸ Az alábbi linken keresztül elérhető családfám: <https://www.myheritage.hu/site-203388151/my-family> (utolsó letöltés: 2017. szeptember 5.).

⁹ Kállay, 1986: 115.

¹⁰ Az anyakönyvek az adott személy születésétől számított 100., a halálozását követő 30. – vagy ha utólagos bejegyzés található benne, akkor a 75. – évtől válik kutathatóvá. 2010. évi I. törvény: 93/A. §.

¹¹ BFL 5/2014 sz. Főigazgatói utasítás.

¹² 2003. évi III. ÁBTL törvény: 5 §.

¹³ ÁBTL kutatási szabályzat. Családom egyik kevésbé ismert ágának felderítéséhez találtam nyomokat az ÁBTL révén, konkrétan a századforduló előtti Budapestre felköltözött őseim születési helyére és halálozási helyére vonatkozóan.

¹⁴ Pierre Norát idézi: Apor 2010: 166–168.

¹⁵ Mészáros, 2015: 169–182.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

2003. évi III. ÁBTL törvény

2003. évi III. törvény az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300003.TV
(utolsó letöltés: 2017. szeptember 5.)

2010. évi I. törvény

2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1000001.TV
(utolsó letöltés: 2017. szeptember 5.)

BFL 5/2014 sz. Főigazgatói utasítás

Budapest Főváros Levéltárának 5/2014 sz. Főigazgatói utasítása az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény alkalmazásáról
http://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/5_2014_foig_ut_anyakonyvi_tv.pdf
(utolsó letöltés: 2017. szeptember 5.)

ÁBTL kutatási szabályzat

https://www.abtl.hu/szolgáltatások/kutatoterem/kutatasi_szabalyzat
(utolsó letöltés: 2017. szeptember 5.)

Hivatkozott irodalom

Apor, 2010

Apor Péter: Hitelesség és hitetlenség: emlékezet, történelem és közelmúlt-feldolgozás Kelet-Közép-Európában. *Korall*, 41. sz. 159–183.

Kállay, 1986

Kállay István: Genealógia. In *A történelem segédtudományai*. Szerkesztette: Kállay István. Budapest, ELTE-BTK.

Levi, 2001

Levi, Giovanni: *Egy falusi ördögűző és a hatalom*. Budapest, Osiris.

Mészáros, 2015

Mészáros Dániel: Fizet, mint a katonatiszt: a tartozások miatt indított büntetőpercek iratainak forrásértékéről. *Korall*, 61. sz. 169–182.

Nora, 2009

Nora, Pierre: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Szerkesztette: Horváth Zsolt. Budapest, Napvilág.